

Idylický topos v slovenskej próze šesťdesiatych rokov 19. storočia

Eva Palkovičová

PALKOVIČOVÁ, E.: The Idyllic Topos in the 1860s Slovak Prose
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 66, No. 6, p. 463 – 477

Key words: idyll, idyllic topos, 19th century Slovak literature, social novella, topos of a gamekeeper's house, Stephen Greenblatt

The paper focuses on Slovak prose written in the 1860s. The first part maps the social and cultural context of literary production and the state of the national emancipation process which received new impulses in the new political situation during the period of time between the end of absolutism and the Austro-Hungarian Compromise in 1867. The other part of the paper pays attention to social novellas written by Mikuláš Štefan Ferienčík (1825–1881), Daniel Bachát (1840–1906), Viliam Pauliny-Tóth (1826–1877) and Štefan Križan (1826–1894), which comply with new requirements laid down on prose, namely to entertain, to attract and to educate the bourgeois audience as well as to address their national awareness. The works of prose mentioned above feature an idyllic topos characteristic of the 19th century Slovak literary discourse. It either has a form of a „lovely place“ in a remote forest settlement which keeps the world of civilization at a distance or a „happy home“ which stays in a close contact with it. Despite certain remnants of romantic poetics, which may be disclosed in representations of an idyllic topos, the writings present a rather biedermeier-like attitude towards the reality: the ordinary is shown as a celebration or a ritual, they try to establish harmony between the idyllic place and the outer world, the community of a family or friends is depicted as a place that is a guarantee of moral values and national freedom.

Klíčové slová: idyla, idylický topos, slovenská literatúra 19. storočia, spoločenská novela, topos horárne, Stephen Greenblatt

Obdobie šesťdesiatych rokov 19. storočia označovala slovenská literárna historiografia rôzne: ako matičné roky (termín vzťahujúci sa na vznik a pôsobenie Matice slovenskej v období 1863 – 1875), poštúrovské obdobie,¹ posledné štádium slovenskej romantickej literatúry,² obdobie doznievajúceho romantizmu,³ rozklad romantizmu (týmto spojením nazval Oskár Čepan celú príslušnú kapitolu v treťom zväzku akademických *Dejín slovenskej literatúry* z roku 1965), roky postromantizmu⁴ alebo ako prechodnú fázu medzi romantizmom a realizmom (čo je termín vyplývajúci z lineárnej koncepcie dejín literatúry). Napriek istej vágnosti či neistote spája tieto termíny vedomie kontinuity skúmaného obdobia s poetikou romantizmu, ale tiež zreteľnej polemiky s jeho poetologickými aj ideologickými východiskami.

O šesťdesiatych rokoch 19. storočia možno uvažovať ako o období, keď už existenciu slovenského národa potvrdili viaceré politické a kultúrne manifestácie: revolúcia, na ktorej sa Slováci aktívne zúčastnili pod slovenskou vlajkou, vlastný kodifikovaný a viac-menej všeobecne akceptovaný spisovný jazyk, Memorandum slovenského národa z roku 1861. V priebehu niekoľkých rokov prišlo k ďalším dôležitým udalostiam rozširujúcim možnosti upevňovania a formovania národnej identity: po deviatich rokoch takmer bez publikačných možností dostali povolenie nové noviny a časopisy,⁵ vznikla Matica slovenská⁶ a tri slovenské gymnáziá, a na krátky čas zavládol medzi slovenskými aktivistami určitý optimizmus ohľadom presadzovania zrovnoprávnenia národov žijúcich v habsburskej monarchii do každodenného, bežného života, čo sa premietlo aj do literárnej tvorby. Za príklad môžu slúžiť novely, v ktorých hlavnými postavami spútanými pevným priateľstvom sú Slovák, Maďar a Nemeč (Viliam Pauliny-Tóth: *Slovák a Nemeč*; Štefan Križan-Žiranský: *Milan a Milína*; Daniel Bachát: *Básnik*), alebo zámer, ktorý si redaktor V. Pauliny-Tóth stanovil v prvom čísle časopisu *Černokňažník*: „*Zlú vôľu riediť a nespokojnosť rozháňať, mysle rozjatrené tíšiť a zvlášte medzi Maďarmi a Slovákmi dobrý pomer udržiavať, aby Nemeč k jich skáze netlstnul ale sa kam dial'viac riedil.*“⁷

Projekt národného obrodzenia sa posunul do svojej ďalšej etapy. Národné uvedomelá skupina intelektuálov sa stále usilovala získať pre svoje myšlienky čo najširšie vrstvy potenciálnych príslušníkov národa, čo je charakteristické pre druhú fázu národooobrodzovacieho procesu v periodizácii českého historika

1 PRAŽÁK, Albert: *Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých*. Praha : Orbis, 1932, s. 157.

2 KRAUS, Cyril: Vývinové tendencie v slovenskom romantizme. In: *Litteraria XVI*. Bratislava : Veda, 1973, s. 94.

3 ČEPAN, Oskár: Rozklad romantizmu. In: *Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 195.

4 KRULÁKOVÁ, Anna: K podobe postromantického diskurzu v diele Ludovíta Kubániho. In: MIKULOVÁ, Marcela – TARANENKOVÁ, Ivana (eds.): *Reálna podoba realizmu*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011, s. 168 – 183.

5 Podľa tvrdenia Oskára Čepana vychádzalo medzi rokmi 1861 – 1875 spolu 46 tlačených a 11 rukopisných periodík. Cit. podľa Čepan, Rozklad romantizmu, c. d., s. 54. Medzi najvýznamnejšie patrili *Pešťbudínske vedomosti*, *Sokol* a *Obzor*.

6 Ako v súvislosti so založením Matice slovenskej uvádzal Jaroslav Vlček, tento úspech uvoľnil pozoruhodnú energiu: ešte pred prvým valným zhromaždením 4. 8. 1863 sa prihlásilo 2 300 členov a zozbieralo 94 000 zlatých. Za člena sa dokonca prihlásil aj cisár a prispel 5 000 zlatých. Uvádzané podľa VLČEK, Jaroslav: *Slovensko od reakcie Bachovy do zrušení Matice slovenské (1850 – 1875)*. Praha : Český čtenář, 1913, s. 25 – 28.

7 *Černokňažník*, roč. 1, 1861, č. 1.

Miroslava Hrocha.⁸ Avšak na rozdiel od situácie v tridsiatych a štyridsiatych rokoch, keď existenciu národa nezabezpečovali a nepotvrďovali národné inštitúcie, v šesťdesiatych rokoch sa už národná identita mohla oprieť aj o konkrétne fakty. Dôležitým faktorom bola postupujúca modernizácia spoločnosti, ku ktorej prispela napríklad aj rozvíjajúca sa spolková činnosť⁹ a tiež úsilie národovcov sformulovať pre Slovensko vlastný politický program na stránkach novín *Pešťbudínske vedomosti* a zapojiť sa do politického diania.

Autori tohto obdobia už nie sú mladíkmi predchnutými ideálmi, akými boli v štyridsiatych rokoch 19. storočia, keď študovali na bratislavskom alebo levočskom lýceu, ktoré ich formovali a tiež vtahovali do romantickej atmosféry. V šesťdesiatych rokoch sú to už zrelí ľudia, otcovia rodín, štátni zamestnanci, úradníci, kňazi, s už ustáleným vedomím vlastnej národnej identity, ktoré však ďalej aktívne rozvíjali – v podobe rôznych činností s reálnym dopadom na formovanie národného povedomia širšieho spoločenstva, teda na prospech národa ako celku. Oskár Čepan nazval túto stratégiu „prakticizmom“, ktorého genézu hľadal „v zvecňovaní romantickej idey, v neľútostnej demýtizácii symbolov a v skonkrétnovaní programu“, pričom vznik tejto „náhradnej platformy slovenského romantizmu“ podnietila „predmetnosť, t. j. prax a verejná aktivita s ich nespočetnými nevyhnutnými kompromismi“.¹⁰

Medzi aktivity upevňujúce a rozširujúce národné povedomie patrila popri organizačných, publicistických, politických a redaktorských aktivitách aj literárna tvorba, ktorej veľká časť mala v tomto období prevažne výchovný a agitačný charakter. Oskár Čepan faktický pokles kvalitatívnej úrovne literárnych diel komentoval nasledovne: „Devalvácia hodnôt zračila sa i v tom, že takmer každý verejný pracovník pokúšal sa z času na čas uplatniť i na literárnom poli.“¹¹

Spoločnou charakteristikou textov z tohto obdobia je bezpochyby dôraz na ich zábavnosť a čitateľskú príťažlivosť, čoho dôkazom je napríklad aj časopis *Sokol*, ktorý mal v rokoch 1860 – 1861, keď ho redakčne viedol Pavol Dobšinský, podnadpis „*Časopis pre krásno, umenie a literatúru*“, ktorý však v roku 1862 nový redaktor V. Pauliny-Tóth premenoval na „*Časopis pre zábavu a poučenie*“. Významným prostriedkom zatriktívnenia literatúry sa stal humor (príkladom môže byť humoristický časopis *Černokňazník*, neskôr zmenený na prílohu časopisu *Sokol*, alebo tvorba Ľudovíta Kubániho, Gustáva Kazimíra Zechentera Laskomerského a V. Paulinyho-Tótha). Popri tom bolo jednou z mét literárne činných národovcov vytvoriť texty supľujúce maďarskú a nemeckú zábavnú literatúru určenú najmä pre ženské čitateľky (Mikuláš Štefan Ferienčík, V. Pauliny-Tóth, D. Bachát,

8 HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009, s. 54.

9 MANNOVÁ, Elena: Vereine und die Modernisierung der Gesellschaft in der Slowakei 1849 – 1867. In: KOVÁČ, Dušan – SUPPAN, Arnold – HRABOVEC, Emilia (eds.): *Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849 – 1867*. Bratislava : AEP, 2001, s. 53 – 60.

10 ČEPAN, Oskár: Premeny „ducha a predmetnosti“ v slovenskom romantizme. In: *Litteraria XVI*. Bratislava : Veda, 1973, s. 113. V kapitole „Rozklad romantizmu“ v *Dejínach slovenskej literatúry* z roku 1965, ktorá je ešte poznačená staršími, dnes už prekonanými náhľadmi na slovenský romantizmus, sa O. Čepan k „practicizmu“ vyjadril s kritickejšim podtónom: „Ako po politickom absolutizme nastúpil okypťený konštitucionalizmus, tak niekdajšie poetické rojčenie začal nahrádzať polovičatý horúčkovitý practicizmus a próza života.“ Cit. podľa Čepan, *Rozklad romantizmu*, c. d., s. 39.

11 Čepan, *Rozklad romantizmu*, c. d., s. 63.

466 Š. Križan-Žiranský)¹² a osloviť meštianske publikum, ktoré bolo jednak vystavené a naklonené asimilácii,¹³ jednak zohrávalo dôležitú úlohu pri formovaní národného spoločenstva.¹⁴

Požiadavka zábavnosti a poučnosti¹⁵ sa odrazila v preferovaných témach, ktoré sa presunuli smerom k oblasti rodinného a pracovného života, ale aj v žánrovej skladbe. Medzi publikovanými beletristickými textami sa často objavuje spoločenská poviedka alebo novela a tzv. „obrazy zo života“.¹⁶ Samozrejme, nešlo o realistické zobrazenie všedného života postáv – texty do veľkej miery čerpali z tradície sentimentálnych príbehov, no okrem ľúbostných príbehov sa vyskytovali aj naratívne postupy dobrodružných príbehov (Ľudovít Kubáni bol dokonca autorom detektívnej poviedky).¹⁷

Mnohé texty boli písané ako „ľahko konzumovateľné“, t. j. čitateľsky prístupné a nenáročné príbehy, boli uverejňované na viacero pokračovaní v dobových časopisoch, pričom tento trend súvisel s rozvojom žurnalistiky v druhej polovici 19. storočia. Dokladom zhrňujúcim túto charakteristiku literárnej tvorby môže byť konštatovanie Andreja Mráza týkajúce sa M. Š. Ferienčíka: „Pátos národnej myšlienky (sa snažil, dopln. E. P.) spojiť s intímnymi osudmi jednotlivcov. Preto si zvolil témy z rozvíjajúceho sa spoločenského života slovenského meštianstva, podával ich prosto, bez vyšších nárokov na vzdelanostnú úroveň čitateľstva, so zacielením aj zábavným a štýlom konverzačným.“¹⁸

Ak sa pozrieme na literárne texty z tohto obdobia nie z hľadiska ich umeleckej hodnoty, ale v širšom kultúrnom kontexte ako na fenomény svedčiace o najrôznejších aspektoch skúmanej fázy národného obrodovania, môžeme sledovať, ako sa dané texty zúčastňujú na procesoch, ktoré popísal vo svojom koncepte kultúry Stephen Greenblatt.

S. Greenblatt chápe kultúru ako súbor presvedčení, hodnôt a sociálnych praktík, ktoré určujú správanie príslušníkov danej kultúry a prenášajú sa z generácie na generáciu. Umelecké diela, čiže napríklad literárne texty, sú dôležitým

12 Pavol Dobšínsky dával za vzor „českého novelistu Jozefa Kajetána Tyla, ktorý zábavivo karhal a národné povedomie vzbudzoval, a ako meštianstvo, obzvlášť však biele pohlavie povesti jeho rado čítalo“. Cit. podľa MRÁZ, Andrej: *Literárny profil M. Š. Ferienčíka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 51.

13 PICHLER, Tibor: *Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava: Veda, 1998, s. 89; Mráz, c. d., s. 35.

14 GIESEN, Bernhard: Einleitung. In: GIESEN, B. (ed.): *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991, s. 14.

15 Pozri listy L. Kubániho P. Dobšínskemu, v ktorých analyzuje známe diela svetovej literatúry (Dumas, Sue, Byron, Zschokke) a uvažuje nad najvhodnejším typom literatúry pre slovenského čitateľa. Uvádzané podľa ORMIS, Ján V.: Ľudovít Kubáni o románe. In: *Litteraria VIII*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 213 – 255. Za dobrý príklad takejto literatúry považuje práve prózy švajčiarskeho autora Heinricha Zschokkeho, ktorého didaktická novela *Zlatnica* vyšla v slovenskom preklade už v roku 1847 v Levoči.

16 Nie všetky texty označené podnadpisom „obrazy zo života“ však spĺňajú definíciu tohto žánru, ktorú uvádza L. Kusáková. Podľa nej ide o črtu obohatenú o pásmo príbehu a postáv, ktorá charakterizuje isté prostredie a javy, ktoré sú preň typické. Bližšie KUSÁKOVÁ, Lenka: *Obraz (črta) v periodickém tisku prvnjí poloviny 19. století (příspěvek k poznání historické podoby žánru)*. In: *Česká literatura*, roč. 57, 2009, č. 1, s. 1 – 25. Texty, s ktorými sa v sledovanom období stretávame na stránkach časopisov, spája s takto definovaným žánrom najmä umiestňovanie deja do prostredia strednej vrstvy v malom meste, no dominantným nie je dôraz na charakterizáciu prostredia, ale sentimentálny príbeh, ktorý je do neho zasadený.

17 Ide o text *Pseudo-Zamojski. Skutočná kriminálna epizóda*, ktorý bol uverejnený v časopise *Sokol* v roku 1861 v číslach 10, 11 a 12.

18 Mráz, c. d., s. 43.

činiteľom tohto prenosu a obsahujú vzorce správania, ktoré si príslušníci majú osvojiť. Fungujú tu pritom dva mechanizmy: reštrikcia a mobilita. V textoch je zakódované, aké sociálne správanie je v danej kultúre prípustné a aké neprípustné, ale zároveň poskytujú aj priestor na vyjednávanie o nových pravidlách správania, o posúvaní hraníc: „Literárne diela sú štruktúrami na zhromažďovanie, transformáciu, reprezentáciu a komunikáciu sociálnej energie a praktík.“¹⁹ Takéto chápanie textov je v prípade sledovaného obdobia oveľa produktívnejšie ako analýza ich estetických hodnôt, nakoľko samotní autori explicitne chápali svoje texty (nielen beletristické) ako určité nástroje na ovplyvňovanie reality.²⁰

Vzorce správania, ktoré môžeme v textoch sledovať, sú teda dvojaké. Po prvé, kladné postavy v každodennej praxi konajú tak, ako sa od národne uvedomelých ľudí očakáva, pričom tieto činnosti a správanie nie sú ústredným konfliktom príbehu, ale integrálnymi atribútmi kladných postáv. Tie s hrdosťou, napriek prípadnému začudovaniu či nesúhlasu okolia, rozprávajú po slovensky, predplávajú si noviny a časopisy, podporujú a sami organizujú rôzne národné podujatia (divadelné predstavenia, spolkové aktivity, zábavy), prípadne sa na nich zúčastňujú. Toto všedné, do každodennej praxe premietajúce sa národné povedomie je príkladom správania, ktoré je potom v texte istým spôsobom „ocenené“ (v podobe šťastného sobáša, rodinou, spoločenským uznaním či dobrým pracovným miestom). Po druhé, aktivity a postoje postáv vyvolávajú konfliktné situácie, ktoré tvoria zápletku príbehu, a teda slúžia ako príklad nových modelov správania, ktoré treba najprv „vyjednať“, overiť najskôr v literárnom diele. Žiaduce správanie sa následne môže stať vzorom pre členov národného spoločenstva, nežiaduce je na výstrahu v texte potrestané alebo znevážené.

Záujem o fungovanie národnej identity v každodenných situáciách a prívratnom živote postáv prináša rozšírenie pohľadu na mnohé oblasti života: čitateľ má možnosť zoznámiť sa s civilným pracovným prostredím postáv, sledovať ich pri spoločenských udalostiach, ako sú zábavy, bály, večere, môže vstupovať do ich vlastného obytného priestoru. Tieto kulisy sú síce stále silne inscenované, no evidentné je úsilie autorov o evokáciu určitej atmosféry, o zosúladenie priestoru s charakterom a sociálnym statusom protagonistov prostredníctvom viac alebo menej invenčných detailov.²¹ Aj ich prostredníctvom (popri iných literárnych

19 „Great writers are precisely masters of these codes, specialists in cultural exchange. The works they create are structures for accumulation, transformation, representation, and communication of social energies and practices.“ Cit. podľa GREENBLATT, Stephen: Culture. In: LENTRICCHIA, Frank - MC-LAUGHLIN, Thomas (eds.): *Critical Terms for Literary Study*. Chicago: University of Chicago Press, 1990, s. 230. (Pracovný preklad E. P.)

20 V redakčnom článku z roku 1860 o vydávaní časopisu *Sokol* Pavol Dobšinský písal: „Cit, povedomie, ducha národného kriesiť, vzdelávať, chceme i naďalej zábavnými a poučnými článkami. Piesne, povesti, novelly, pojednania, články, dopisy hrdosťou a povedomím národným dýchať, ducha národnej šlechetnosti a krásy rozširovať majú.“ Cit. podľa DOBŠINSKÝ, Pavol: Slovo o ďalšom vydávaní Sokola. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 22, s. 187.

21 Oskár Čepan charakterizuje žáner sentimentálnej poviedky šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov takto: „Na rozdiel od romantického historizmu išlo tu už o súčasnosť, ale súčasnosť idealizovanú, štylizovanú značne lyricky, o ‚rozpravopisnú poéziu‘. Ťažisko bolo v národnoobrannej tendencii, vyjadrenej patetickým, prepoetizovaným jazykom. (...) Všetky výrazové prostriedky boli zapojené do úlohy podporiť aspoň zdanie reality. Predstaviteľom tejto línie bol Daniel Bachát-Dumný.“ Cit. podľa Čepan, Rozklad romantizmu, c. d., s. 186.

468 prostriedkoch, ako sú napr. humor a irónia) sa postupne naruša úzko chápaná národná identita a do próz vniká polemika s romantickou ideológiou i poetikou.

Prózy však zďaleka nemajú ambíciu zobrazit' slovenské prostredie realistickou metódou, skôr ponúkajú detailnejšie ilustrovaný ideálny obrázok, prostredníctvom ktorého autor obhajuje alebo odmieta určité vzorce správania týkajúce sa rodinného, pracovného a národného života. Je pritom pozoruhodné, a zároveň príznačné, že daný model v mnohom čerpá zo žánru idyly. Prvky idylického nájdeme vo viacerých textoch z tohto obdobia, výberovo napríklad v novele M. Š. Ferienčíka *Bratia* (1863), v poviedke V. Paulinyho-Tótha *Tri dni zo Štúrovho života* (1870), novelách D. Bacháta *Tetka* (1867) a *Presadený kvietok* (1867) a Š. Križana-Žiranského *Milan a Milina* (1862).²² Uvedené prózy rozvíjali žáner spoločenskej novely a poviedky, pričom sa v nich výrazne uplatnila významová vrstva idylickosti, a to predovšetkým cez topos tzv. lúbezného miesta. Podľa Pavla Šidáka, ktorý vychádza z práce španielskeho komparatistu Claudia Guilléna, môžeme túto vrstvu modifikujúcu pôvodný žáner nazývať pojmom idylický modus.²³

Opodstatnenosť výskumu súvislosti medzi prózami z tohto obdobia a idylickosťou potvrdzuje aj konštatovanie Ivany Taranenkovej, že v kontexte slovenskej literatúry 19. storočia môžeme o idylickom mode hovoriť ako o „dominantnom mode literárnej reprezentácie“,²⁴ ktorý sa tiahne napríklad od známej znelky Jána Kollára o pastuchovej chyžke (podľa V. Macuru ide o najcitovanejší úryvok z Kollárovho diela)²⁵ cez Hurbanovo *Slovensko a jeho život literárny*²⁶ či Sládkovičovho *Detvana*²⁷ až po tvorbu Svetozára Hurbana Vajanského, Terézie Vansovej a Eleny Maróthy-Šoltésovej.²⁸

Idylický topos

Pastorálna poézia, z ktorej sa odvodzuje literárna tradícia idyly, predstavuje už od časov Teokrita a Vergília model sveta, ktorého centrom je tzv. lúbezné miesto. Je to zákutie, útočisko, miesto v lone prírody, ktoré predstavuje opozíciu k svetu civilizácie.²⁹ Príroda poskytuje ľuďom aj hmotné zabezpečenie, ktoré je síce skromné a nepresahuje istú nevyhnutnú mieru, ale zaručuje, že tento spôsob života sa nemusí problematizovať. Problémom v idylických textoch býva niečo iné:

22 Uvedení autori (s výnimkou Š. Križana) patrili v sledovanom období k najaktívnejším spisovateľom a významne sa podieľali nielen na literárnej podobe súdobej kultúry, ale formovali ju aj ako organizátori, vydavatelia, novinári, čiže zásadne ovplyvnili podobu verejného kultúrneho diskurzu.

23 ŠIDÁK, Pavel: *Úvod do studia genologie: teorie literárního žánru a žánrová krajina*. Praha: Akropolis, 2013.

24 TARANENKOVÁ, Ivana: Východiská slovenského literárneho realizmu. In: Mikulová - Taranenková, c. d., s. 35.

25 MACURA, Vladimír: Chaloupka - projekt idyly. In: HODROVÁ, Daniela (ed.): *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997, s. 53.

26 BILIŇSKA, Irena: Slovánske nebo - idyla v Hurbanovom diele Slovensko a jeho život literárny. In: *Slovenská literatúra*, roč. 65, 2018, č. 1, s. 1 - 14.

27 WINCZER, Pavol: Sládkovičov Detvan a tradícia idyly. In: *Slovenská literatúra*, roč. 30, 1983, č. 4, s. 331 - 339.

28 MIKULOVÁ, Marcela: Idyla a limity realizmu (Žáner ako mentálne médium). In: *Slovenská literatúra*, roč. 65, 2018, č. 2, s. 130 - 142; MIKULOVÁ, Marcela: Vansová, Němcová a koncept neskorého biedermeieru. In: GÖRÖZDI, Judit - MAGOVÁ, Gabriela (eds.): *Tvorivosť literárnej recepcie*. Bratislava: Veda, 2008, s. 42 - 47.

29 ZALESKI, Marek: *Echa idylli: w literaturze polskiej doby nowoczesności późnej nowoczesności*. Kraków: Universitas, 2007, s. 8.

idylický svet predstavuje vytúžený „zlatý vek“, ktorý sa postavy buď usilujú prinavrátiť, alebo oplakávajú jeho stratu, čo je zas príznačné pre elegickú verziu idyly. Uzavretý svet idyly, v ktorom vládne cyklický čas zrodzenia a smrti, vedie neustály dialóg so svetom civilizácie ovládaným historickými udalosťami, predstavuje jeho protiváhu, relativizuje ho, slúži ako pokladnica stálych hodnôt (priateľstvo, vzdelanie, spolupatričnosť, skromnosť, miernosť a pod.), ale aj ako priestor na politickú či osobnostnú prípravu postáv, ktoré neskôr zasahujú do chodu neidylického sveta.³⁰ Idyla je teda ambivalentný žáner, v ktorom sa neustále konfrontuje ideál a skutočnosť.³¹ Vladimír Macura upozorňuje na to, že v čase národného obrodenia sa idyla výrazne nacionalizuje, idylické miesto reprezentuje národné hodnoty a preberá črty pripisované konkrétnemu národu.³²

Ďalším dôležitým aspektom idylického toposu je tematizácia každodennosti. Už niektoré Teokritove idyly pripomínajú žánrový obrázok.³³ Funkcia motívov jedenia, práce, fyzickej činnosti či popisy priestoru na bývanie je však v idyle špecifická: tieto motívy nie sú predmetom kritického hodnotenia autora, necharakterizujú postavy na základe ich sociálneho či kultúrneho statusu, takže na ich interpretáciu sa nedá použiť realistický kód.³⁴ Všetdné, každodenné činnosti odkazujú na cyklickosť života, ale opakovanie nemá negatívne znamienko ako činnosť spútvajúca duchovný rozlet človeka. Je to opakovanie vo význame sviatku alebo rituálu, cez ktorý presvita božský poriadok dávajúci veciam vyšší zmysel, ktorý presahuje jednotlivca.³⁵ Tento aspekt zachytila Daniela Hodrová v súvislosti s románom *Babička* od Boženy Němcovej: „Celá existencia ve své všednodennosti se ritualizuje, líčí se jako sváteční, obřadní.“³⁶ Motívy všedných činností dynamizujú statický opis idylického priestoru: napríklad práca v záhrade, ako upozorňuje Josef Vojvodík, môže symbolizovať spútvavanie divokej prírody, kultiváciu živelnosti, vytváranie harmónie medzi svetom kultúry a prírody.³⁷ Zabezpečovanie a príprava jedla zase môžu obsahovať spomínaný význam sviatočnosti, cyklu života a smrti, požívania darov prírody.

Pre postihnutie štruktúry idylického toposu v slovenskej próze šesťdesiatych rokov 19. storočia som si vybrala texty štyroch autorov – M. Š. Ferienčíka, V. Paulinyho-Tótha, D. Bacháta a Š. Križana, písuceho pod pseudonymom Žiranský. V kontexte štúdie ma zaujímajú konkrétne realizácie idylického toposu, jeho modifikácie a tiež jeho situovanie do národoobrodeneckého diskurzu. Predmetom

30 Pobyť v idylickom prostredí ako príprava hrdinov na politickú činnosť nachádzame podľa slov Mareka Zaleského napríklad aj v Shakespearovej *Búrke a Sne noci svätajánskej*. Cit. podľa ZALESKI, c. d., s. 16.

31 Tamže, s. 9 – 10.

32 Macura, c. d.

33 Zaleski, c. d., s. 62.

34 M. M. Bachtin tvrdí, že idyla nepozná všedný život, pretože „všetchno, co vzhledem k podstatným a neopakovatelným biografickým a historickým událostem reprezentuje všední život, představuje totiž esenci života. Tato reálná esence života se však v idyle realisticky neobnažuje (jako u Petronia), nýbrž eufemizuje a do určité míry sublimuje.“ Cit. podľa BACHTIN, M. M.: *Román jako dialog*. Prel. Daniela Hodrová. Praha : Odeon, 1980, s. 348.

35 Zaleski, c. d., s. 62.

36 HODROVÁ, Daniela: *Místa s tajemstvím (kapitoly z literární topologie)*. Praha : KLP, 1994, s. 32.

37 VOJVODÍK, Josef: Koncepty idyly v díle Josefa Lady, jejich proměny a sémantika v kontextu meziválečné avantgardy. In: *Umění*, roč. 47, 1999, č. 1 – 2, s. 85.

470 analýzy sú základné vzťahové konštelácie: vzťah lúbezného miesta k prírode, ku komunite a k svetu, ktorý je za jeho hranicou.

Idyla a príroda

Východiskovým priestorom novely M. Š. Ferienčíka *Bratia* je rodný dom hlavných postáv, bratov Jána a Štefana Štefanovovcov. Ich otec je polesným a žije s manželkou v domčeku v lesnej samote, kde síce „nevedia, čo sa deje vo svete“,³⁸ ale žijú „predsa šťastne a blažene“.³⁹ Otec Štefanov je centrom a strážcom tohto idylického sveta: „Zábavy nachodil dosť v svojej službe, túlajúc sa tu po pralesoch, do ktorých sa zamiloval ako do nejakej nevesty, tam po polovačkách za dravou zverou i bystronohou srnou alebo skočným zajacom. Alebo vyšiel s vábcom na prechutné kuropty, chytal do osídien drahé hlucháne alebo šumné tetrovy, a tak ubiehal mu čas príjemne a milo. A doma vítala ho drahá manželka, spoločnica jeho života, verná opatrovkyňa jeho domu, dobrá mať jeho nádejných synov Štefana a Jána.“⁴⁰

Kým v období preromantizmu bola príroda prislúchajúca k idylickému miestu umne zorganizovaná a ovládaná človekom, typicky vo forme starostlivo opatrovanej záhrady či sadu,⁴¹ vo Ferienčíkovej novele je koncept prírody odlišný. Polesných príbytkov je súčasťou lesa aj s jeho divosťou a dravou zverou, čo odkazuje skôr na romantickú predstavu neovládateľnej, človeka presahujúcej prírody. Ak tu však aj je prítomný istý moment vznešenej, romantickej prírody, nakoniec sa naplno nerealizuje: polesný má k svojmu lesu vzťah dobrého hospodára, svoj revír dokonale pozná, stará sa oň a vládne mu pevnou rukou, čo dokazuje napríklad jeho záľuba v poľovaní. Keď lesnú idylu náhle naruší vpád revolučných udalostí, ktoré ohrozia jeho synov, a polesný od smútku stratí dokonca chuť poľovať, zver sa mu sama ponúka: „nezastane, kým mu pribehne zo svojho ležiska splašená srna na výstrel, darmo vábi kuropta, márne hrkúta holub.“⁴² Ferienčík sa neodvažuje prekročiť hranicu nemiernej/západnej romantickosti, príroda zostáva vďaka polesného autorite skrotená, mierna, čo text posúva skôr k harmonizujúcej poetike biedermeieru zmierňujúcej protiklady.⁴³

38 FERIEŇČÍK, Mikuláš Štefan: *Jedlovský učiteľ*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 230.

39 Tamže, s. 116.

40 Tamže, s. 116 – 117.

41 Preromantickú idylu charakterizuje podľa Zdeňka Hrbatu a Martina Procházku spojenie osvietených konceptov so sentimentalizmom. Podľa nich v jednom z najvýznamnejších modelov idyly, v románe francúzskeho preromantického spisovateľa Bernardina de Saint-Pierre *Paul et Virginie* z roku 1787 je idylický priestor výsledkom súhry prírody s ľudským umom: „Pavel vytváří z kotliny promyšlenou a úrodnou zahradu, polidštuje přírodu podle plánu tak, že se mění v jakýsi amfiteátr zeleně, ovocných stromů a květů, aniž by došlo k narušení přirozeného prostředí rostlin nebo povahy místa. V této vysoce kulturní krajině, harmonii přírody a lidského úsilí, se přírodní park prolíná se zahradou, krásou s účelem.“ Cit. podľa HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin: *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. Praha: Karolinum, 2005, s. 57.

42 Ferienčík, c. d., s. 155.

43 Z. Hrbata a M. Procházka vysvetľujú, že kým pre preromantický sentimentalizmus je príznačná koexistencia heroického a idylického, v romantizme „se toto soužití mění v koexistenci tragického a idylického. Přetrvává sen o Arkádii (i když může přecházet v biedermeierovský řád harmonizující člověka a svět), ale zároveň se prosazuje znepokojivá, rozeklaná příroda plná symbolů, které subjekt tajemně přitahuje a současně mu připomíná jeho úděl“. Cit. podľa Hrbata – Procházka, c. d., s. 56.

Aj v novele Daniela Bacháta *Presadený kvietok* (ale rovnaký prípad je aj Bachátova ďalšia novela *Tetka*) je idylickým miestom horáreň učopená v „*pustej hore*“,⁴⁴ pričom o živote na tomto mieste hovorí rozprávač ako o „*púvodňom žiti*“, v ktorom je „*zdravá poézia*“ aj s „*blaženou pravou*“.⁴⁵ Podobný ako vo Ferienčíkových *Bratoch* je aj koncept prírody, ktorá je síce divoká, tatranská, ale poddávajúca sa domácim obyvateľom, ktorí sú jej súčasťou. Horár krotí dravú zver svojou puškou, kým jeho dcéra Anička si náklonnosť ľudí i zvierat získava zase krásou, usilovnosťou a dobrotou: „*Preto rád mal Aničku otec, ľúbila ju nevýslovne matka, s úľubou pozerali na ňu oči známych i neznámych, túlili sa k nej radi ovečky, psy otcove lízali jej ruky, slovom všetko, ľudia i tvory radi mali krásnu devu hôr.*“⁴⁶ Bachátova próza je však nanajvýš konvenčná a schematická, takže idylický topos sa v nej ďalej nerozvíja, slúži najmä ako východisková situácia, ktorá generuje konvenčný konflikt: dvoch milujúcich sa mladých ľudí vyrastajúcich v prírode rozdelí dobre situovaný nápadník z mesta, ktorý naruší lesnú idylu.

Idylické miesto je aj miestom, kde sa rozvíja národné cítenie. Národná uvedomelosť je v týchto novelách akýmsi prirodzeným atribútom postáv, ktoré na idylickom mieste vyrastajú, nie je špecifikovaná, ani obzvlášť exponovaná. Pre bratov Štefanovovcov je samozrejmé, že sa chcú v živote angažovať v prospech slovenského národa. Elenka z *Tetky* zase najradšej rozpráva po slovensky, aj keď ovláda viaceré cudzie jazyky. V úvode *Presadeného kvietka* sa zase autor čitateľov pýta: „*Kto slovensky, rodu verne cítiac nerád prechodil by sa po žulách hradu Tatranského; (...) kto hovorím, slovensky a rodu verne cítiac nerádby rozhládel sa po svete tomto čarovnom, utešenom a divokrásnom?*“⁴⁷ Kým Ferienčík sa však v priebehu deja k problematike národovectva vráti, Bachátove novely sú natoľko sústredené na melodramatický dej, že na iné konflikty či témy v nich ani nezostáva miesto a slovenskosť prírody ako i postáv je v nich len konvenčným ornamentom. Hoci sa Elenka z Bachátovej novely *Tetka* rozhodne venovať svoj život zveľaďovaniu vzdelanostnej a kultúrnej úrovne dediny, urobí tak až potom, čo sa definitívne vzdá nádeje na šťastný vydaj.

Na rozdiel od chalúčky, ktorú Vladimír Macura označil za typické idylické miesto českej obrodeneckej kultúry, zdá sa, že v tomto období (a ak do uvažovania vtiahneme napríklad Hviezdoslavovu *Hájniovu ženu*, tak aj neskôr), je toposom charakteristickým pre slovenské prostredie skôr horáreň. Nie je súčasťou dediny, a hoci s ňou intenzívne komunikuje a istým spôsobom k nej patrí, zároveň si od dedinského priestoru a potenciálnych konfliktov jeho obyvateľov drží odstup. Stojí na pomedzí civilizácie a divej prírody, a prepája tieto dva svety (napríklad keď horári sprevádzajú panskú spoločnosť z mesta na poľovačku, alebo keď Elenka z novely *Presadený kvietok* sprevádza aristokratickú návštevu na výlet spojený s piknikom). Netreba pritom zabúdať na skutočnosť, že Bachátova a Ferienčíkova tvorba nebola primárne určená pre ľudové vrstvy, svoju ľudovosť ani nepredstierala, ale explicitne oslovovala meštianske publikum a inteligenciu, ku ktorej

44 DUMNÝ, Miloslav: *Nevädze. Sobrané a vybrané spišy Miloslava Dumnyho v troch sväzkoch. Sväzok druhý. Besiedky*. Skalica : Matica Slovenská, 1870, s. 213.

45 Tamže, s. 214.

46 Tamže, s. 212.

47 Tamže, s. 208.

472 obaja autori patrili,⁴⁸ takže ani zobrazené prostredie horárne nie je integrované do dedinského spoločenstva, ale si od neho drží určitý, priam aristokratický odstup. (Vďaka tomu potom môže idylu logicky narušiť príchod nápadníka z vyššej vrstvy.)

Užitočnou v tomto kontexte je štúdia Ireny Biliínskej, ktorá si na základe výskumu historiozofického diela J. M. Hurbanu *Slovensko a jeho život literárny* kladla otázky, „ako sa hodnotový systém idyly vzťahuje k dejinnému vývinu slovenského národného sebauvedomenia, či idylu možno považovať za relevantnú časť slovenskej národnej sebaidentifikácie“.⁴⁹ Vďaka jej zisteniam je zrejmé, že koncepcia idyly v šesťdesiatych rokoch 19. storočia sa v mnohom líši od romantickej koncepcie. V romantickej Hurbanovej idyle je nositeľom mravnosti a národného princípu ľud žijúci v harmónii s prírodou, pričom ho Hurban v súlade s herderovsko-kollárovskou predstavou vykresľuje ako kolektív neskazených, zdravých, jednoduchých, pobožných dedičanov venujúcich sa poľnohospodárstvu.⁵⁰ Takisto príroda je nositeľkou rovnakých národných vlastností – Hurban ju považuje za zosobnenie národnej idey a národnej kultúry.

Bachát však v rámci úvodu novely *Presadený kvietok* celkom bez ilúzií konštatuje: „*Ľud je prítupý na krásu prírody, on by radšej mal z Kriváňa vinohrad a z vrchov vraj, Tatry neužitočných, úrodnú rovinu a vzdelanejší mnohí len z kníh znajú o kráse tatranskej.*“⁵¹ Príroda je v samotnom príbehu skôr literárnou kulisou a objektom vhodným na obdiv turistov než reprezentantom či garantom národného charakteru a kultúry.

Idyla a komunita (topos šťastného domu)

Inú podobu idylického toposu nachádzame v texte Viliama Paulinyho-Tótha *Tri dni zo Štúrovho života*⁵² a Štefana Križana-Žiranského *Milan a Milina*.⁵³ V oboch je idylickým miestom vidiecka fara, ktorá súčasne prepája dva svety, keď sprostredkúva komunikáciu medzi dedinským obyvateľstvom a Bohom, ktorého môžeme chápať ako alternáciu idylickej prírody, no výlučne neprislúcha ani jednému z nich. Idylický obraz fary stojí na pilieroch mravnosti, skromnosti a vzdelanosti, ktorá sa tu uchováva a rozvíja, a na postave vlúdneho farára, ktorý je garantom týchto hodnôt. Vládnv v nej atmosféra akejsi permanentnej sviatočnosti, ktorá je dôsledkom nadštandardného vzťahu domáceho pána s Bohom. Určitá uzavretosť fary a jej oddelenosť od vonkajšieho sveta vyplýva zo samotného štatútu fary ako priestoru, ktorý podlieha vlastným pravidlám, odlišným od zákonov za jeho hranicou.

Idylický topos dopĺňa v oboch textoch aj záhrada reprezentujúca ohraničenú, ľudským umom zorganizovanú a zušľachtenú prírodu, ktorá tu, na rozdiel od Feriencíkovej a Bachátovej koncepcie, nemá svoju divokú, tajomnú, romantizujúcu

48 Platí to aj pre V. Paulinyho-Tótha, ktorý v liste Maríne Hodžovej píše: „Len to je škoda, že ja, keďže som v celom živote mojom iba asi dva roky medzi ľuďmi slovenským strávil – populárny štýl naskrze nemám, ba ani ho len neznám.“ Cit. podľa Pauliny-Tóth, c. d., s. 59.

49 Biliínska, c. d., s. 3.

50 Tamže, s. 6 – 7.

51 Dumný, c. d., s. 209.

52 Citujem z vydania PAULINY-TÓTH, Viliam: *Škola a život (Výber z prózy)*. Ed. Oskár Čepan. Bratislava: SVKL, 1965.

53 Novela vyšla na pokračovanie v časopise *Sokol*, roč. 1, 1862, č. 4, s. 118 – 123; č. 5, s. 140 – 150; č. 6, s. 185 – 196; č. 7, s. 225 – 235; č. 8, s. 257 – 259; č. 9, s. 305 – 309; č. 10, s. 353 – 359.

stránku, keďže topos vidieckej fary má bližšie skôr k biedermeierovskému, mestskému toposu „šťastného domu“.⁵⁴ Oba farári trávajú v záhrade svoj čas aktívne, premýšľajú alebo odpočívajú, záhrada im zároveň zabezpečuje aj dostatočnú a chutnú, no skromnú potravu. Slávnostný obed pripravený pre hostí bol napríklad „- ako u našich farárov obyčajne - skromný síce, ale veľmi dobre pripravený; čo záhrada farská a dvor, hydu rozličného plný, najlepšieho malý, to dostalo sa dnes na stôl p. Sihlinského. K tomu pre hydropatov bola vo fare voda znamenitá, ale i pre ojnopathov v pivnici jedna päťka zoborského, jakoby tej najlepšej pivnici nitranskej z oka vypadla.“⁵⁵ Opis konkrétnych jedál a nápojov pritom navodzuje slávnostnú atmosféru, vyznieva ako chvála tohto spôsobu života a Boha, ktorý sa oň postaral.

Atmosféra prijatia, pohostinnosti a priateľstva je pre idylické miesto charakteristická, no môže byť aj symptómom národoveckej spolupatričnosti, o ktorej Vladimír Macura píše ako o jednom zo znakov obrodeneckej kultúry. Kým v štyridsiatych rokoch organizovali národne cítiaci študenti rôzne výlety či spontánne spoločné podujatia, stretnutia zreých národovcov v šesťdesiatych rokoch mali trochu odlišnú podobu.⁵⁶ Stále si však uchovávali lesk slávnostnosti a výnimočnosti a boli obľúbeným motívom v literárnych textoch rôznych žánrov.⁵⁷ Atmosféra národoveckej družnosti sa tak nielen uchovávala v literárnej podobe a mohla povzbudiť účastníkov aj motivovať doposiaľ nezúčastnených, ale prostredníctvom tohto typu textov sa vytváral pozitívny, prítiažlivý obraz národne cítiaceho Slováka a národne cítiacej Slovenky, s ktorým sa mohli čitatelia a čitatelky stotožniť a ktorý ich mohol inšpirovať k ich vlastnej činnosti.

Topos šťastného domu využil taktiež M. Š. Ferienčík v druhej časti novely *Bratia* (týkal sa rodiny Janka Štefanova a jeho ženy Gusty), kde základom idylickej atmosféry sú najmä láskyplné rodinné vzťahy. Hlavou rodiny je, tradične, manžel, ktorý láskavo a múdro vedie svoju rodinu – manželku a deti – k národnému cíteniu. Manželka je mu pravou rukou a najlepšou radkyňou v jeho aktivitách, ale impulzy k činu vychádzajú vždy od neho.⁵⁸ Jankova osobnosť garantuje, že idylickosť, ktorú si priniesol z rodného domu, sa nenaruší ani zmenou prostredia: v horárni si osvojil správne hodnoty, ako slovenský dobrovoľník v revolúcii obstál v skúške svojich osobných kvalít i postoja k národu, a následne to mohol zúročiť pri práci v prospech uhorskej vlasti i národného spoločenstva.

54 Hodrová, c. d., s. 70.

55 Križan-Žiranský, c. d., s. 194.

56 Adam Bžoch upozorňuje na idylický charakter posedení v pohostinstvách, spoločných výletov vozom, plťou či neskôr vlakom, alebo listovej konverzácie, ktoré boli typickými prejavmi „romantickej družnosti“, a konštatuje, že „obcujúci vyhľadávali alebo si vytvárali v súlade s vlastnými predstavami a kultúrnymi tradíciami svoj *locus amoenus*“. Cit. podľa BŽOCH, Adam: *Formy družnosti slovenskej romantickej generácie*. In: ZAJAC, Peter (ed.): *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2016, s. 84.

57 Nájde ich napríklad ako cestopisy, epizódy v beletristických textoch, správy zo spoločenského života publikované v časopisoch, spomienky v životopisoch či listoch. Zaujímavý je napríklad cestopis V. Paulinyho-Tótha *Výlet do Nitrianska (Sokol, roč. 2, 1863, č. 10, s. 236 – 239; č. 12, s. 273 – 280)*, obsahujúci aj prvky hravej mystifikácie a humor.

58 V tomto rodovom aspekte Ferienčík nenarušil tradičné rozdelenie národnobuditeľských úloh a prevrátenie tejto schémy nájdeme azda až v románe *Proti prírodu* Eleny Maróthy-Šoltésovej z roku 1894, kde je iniciátorkou národno-vedomovacieho procesu žena. Istý posun však nastáva v novele Štefana Križana-Žiranského *Milana a Milina*, kde Milina iniciatívne založí dievčenský spolok Živa, čím potvrdí svoje národné prebudenie, a vyrovná sa tak svojmu milému Milanovi.

Ďalšími súčasťami mestskej rodinnej idyly sú život v užitočnej práci, materiálny dostatok (ktorý je opäť idylicky mierny), kresťanská morálka a viera, ako aj spoločnosť niekoľkých (nemnohých) rovnako zmyšľajúcich priateľov:

„Janko skusoval duchov a boh požehnal namáhanie jeho, lebo v radoch úradníkov po dlhom skusovaní našiel dvoch verných a stálych národovcov slovenských. Tí stali sa jeho priateľmi a navzdor nepriaznivým okolnostiam dali sa spojenými silami do práce a účinkovali podľa svojich možností a síl na zvelebení drahého národa.“⁵⁹

Idyla a svet za jej hranicou

Ústredný konflikt v novele *Bratia* sa týka Jankovho staršieho brata Štefana, ktorý je – na rozdiel od veselého, spoločenského, v mladosti trochu ľahkomyselného, no neskôr v každej oblasti úspešného Janka – mizogyn, idealista, samotár a nakoniec aj cynik, čo mu bráni efektívne sa podieľať na zveľaďovaní národného života.⁶⁰ Štefan, vystavený komplikovaným stratégiám prevýchovy zo strany brata a celej rodiny, nakoniec uzná, že správny postoj má jeho brat Janko a podarí sa mu (alebo skôr: podarí sa im ho) oženiť. Rodinný a spoločenský život je v novele prezentovaný ako prirodzenosť daná od Boha, čo môžeme chápať ako mestský pendant harmónie s prírodou a jej zákonmi. Je to aj Jankov argument voči Štefanovi: *„Oh, ty si necitný človek, odpovedá Janko, vzpieraš sa ľudskej prirodzenosti, držíš za slabosť najvyššie city, utekáš pred tým, čo človeka povyšuje k obrazu božiemu.“⁶¹* Táto prirodzenosť vedie potom postavy napríklad aj k používaniu rodnej reči na verejnosti i v súkromí, a tiež k iným prejavom ich národnej identity.

Aj pozitívne pôsobenie Janka a jeho manželky Gusty na národnú uvedomelosť prevažne odrodeneho mestského spoločenstva je založené na prirodzenosti: namiesto filozofických, ideologických, historických či politických argumentov pôsobia hlavné postavy na city, náklonnosti a pudy svojho okolia. Sympatický, pekný a úspešný manželský pár spôsobí v spoločnosti omnoho rýchlejšie a trvalejšie zmeny, ako samotársky a cynický Štefan.

„Všade očakávali milých hostí a im na počesť strojili hostiny a zábavy. Janko so žienkou svojou všade bral účasť, kde len mohol, a časy mihali sa v samých rozkošiach a zábavách. Pravda, za čas jeho neprítomnosti zmenili sa spoločenské pomery, ale on znal sa prispôbiť i do nových a svojím rozmarom a príjemným spôsobom obcovania všetkých zachvátil a získal si uznanie. Spočiatku síce jeho uvádzanie reči slovenskej nemilo urážalo na cudzie reči navyknuté sluchy, ale navykli na to i druhí, zvlášť keď videli, že aj Gustina ustavične po slovensky šveholí; tu každý a každá, z koho to vystalo, usiloval sa nasledovať jej príklad a neminul týždeň, všetko rozprávalo po slovensky verejne i súkromne, doma i v spoločnosti, všade ozývala sa utešená reč slovenská.“⁶²

59 Ferienčík, c. d., s. 219.

60 Je to vlastne polemika so Štúrovou požiadavkou vzdania sa rodinného života v prospech národa. Štúrova autorita inak nie je spochybnená, lebo napríklad Janko sa pri výčitkách voči Štefanovi odvoláva práve naňho: „zabudnúť na svoj zápal a nadšenie, a dal si sa v službu nie ducha, to darmo hovoríš, ale hrubej telesnosti“ (s. 420).

61 Ferienčík, c. d., s. 185.

62 Tamže, s. 249.

V. Pauliny-Tóth vidí zasahovanie do sveta za hranicou idylického miesta problémavejšie. Kým Ferienčíkovi hrdinovia vďaka svojej osobnostnej výbave zmierňujú a harmonizujú protikladnosť oboch prostredí, pre národovcov na jablonovskej fare predstavuje vonkajší svet po celý čas nebezpečenstvo, pred ktorým sa schovávajú na idylické miesto, kde môžu načerpať energiu na nerovný boj. Vyplýva to aj zo žánru dobrodružnej poviedky, ktorú môžeme odkryť v štruktúre textu Paulinyho-Tótha, ale azda aj z jeho príklonu k romantizmu západného typu, ku ktorému sa priznával a ktorého stopy nachádzame vo viacerých textoch.⁶³ Ten mu zrejme nedovolil celkom vylúčiť z jeho videnia sveta rozpor medzi ideálmi a skutočnosťou.

Záver

V slovenskej próze šesťdesiatych rokov 19. storočia nachádzame skupinu textov, ktoré charakterizuje prítomnosť idylickej významovej vrstvy. K idylickému toposu sa viažu hodnoty a sužety typické pre klasickú podoby idylického žánru, no zároveň je daný topos rozvíjaný a modifikovaný tak, aby zodpovedal literárnym i mimoliterárnym funkciám, ktoré na literárne dielo kladli autori v aktuálnej fáze národno-emancipačného procesu.

Ak za východiskovú vlastnosť prozaického textu v šesťdesiatych rokoch označíme zábavnosť a poučnosť, idylický topos je súhrnom ideálnych hodnôt a životných postojov, ktoré predstavujú istý model žiaduceho správania a ktoré sú v tejto podobe prístupné a zrozumiteľné aj nenáročnému, sentimentálnemu čitateľovi a čitateľke. Idylický topos je pritom produktívny v ambicióznejších textoch, kde vyvažuje nebezpečenstvo vychádzajúce zo sveta civilizácie vo forme národnostného útlaku, majetníctva jednotlivcov i mocenských ambícií iných národných kolektívov, ale uplatňuje sa aj v textoch vyslovene konvenčných, zameraných primárne na pobavenie čitateľov a čitateľiek. Texty otvárajú priestor na diskusiu o adekvátnych spôsoboch každodennej manifestácie národného citenia a správania sa národne uvedomeleho Slováka a národne uvedomelej Slovenky na verejnosti i v súkromí, pričom nejde len o explicitné tematizovanie tejto problematiky vo forme konfliktu, ale aj o implicitné utváranie komplexnej podoby „dobrého národovca“ a „dobrej národovkyne“.

Podoba idylického toposu v týchto textoch v mnohom čerpá z romantického konceptu prírody ako zdroja pozitívnych vlastností slovenského národa, no v poetologickej rovine má koncept prírody podobu skôr preromanticko-biedermeierovskú, keďže ide o prírodu skrotenu človekom. Biedermeierovské ladenie textov sa prejavuje aj inde: v prípade próz M. Š. Ferienčíka a Š. Križana-Žiranského idyla vyžaruje do sveta civilizácie svoje pozitívne hodnoty a medzi nimi nastáva

63 V. Pauliny-Tóth v liste Maríne Hodžovej píše: „No ja, vychovaný a presiaknutý duchom nemectva, kým uskutočnenie idey tej veľikánskej nevidím, vymaniť sa neviem - možno i prevrátených - pochopov mojich o poézii. Už nebohý Štúr ma bol hrozne vymydlil pre romantizmus ten nemecký (Trinásta pieseň v Lipe), ale, bohužiaľ, nevylicil ma, bo ničiac budovu jednu ideí a myšlienok vo mne, druhú predsa nebol vstave postaviť, alebo aspoň znázorniť.“ Cit. podľa Pauliny-Tóth, c. d., s. 88. K spomenutej poviedke *Trinásta pieseň* sa vyjadruje aj HURBAN, Jozef Miloslav: *Viliam Pauliny-Tóth a jeho doba. (Náčrtky životopisného pohľadu)*. Turč. sv. Martin : KÚS, 1877, s. 25. K romantickým prvkom v dráme V. Paulinyho-Tótha bližšie KOBYLÍNSKA, Anna: *Czarny romantyzm Wiliama Pauliniego-Tótha (o dramacie Ludská komédia)*. In: KOBYLÍNSKA, Anna - GOSZCZYŃSKA, Joanna (eds.): *Czarny romantyzm (przypadek słowacki)*. Warszawa : Elipsa, 2011, s. 113 - 132.

476 harmónia, ktorá vyplýva nielen zo žánrovej povahy textov, ale korešponduje aj s dobovým optimizmom šesťdesiatych rokov. Próza V. Paulinyho-Tótha zase nestiera rozpor medzi idylickou atmosférou národoveckej komunity a nepriateľským prostredím vonkajšieho sveta, ale po romantickom heroizme či tragickosti tu už niet ani stopy.

„Keď do takéhoto domu príde, čo by tam i hneď prvý raz bol, cíti sa ako doma, zdá sa mu všetko také známe, akoby si už na tej kanape kedysi pri dôvernom besedovaní bol hovel, akoby bol pri tom veľkom orechovom stole už viac ráz obedoval. (...) Či div teda, že sa človek dobre cíti na tej kanape, na ktorej i jeho srdečne ctený priateľ dumáva o blahu národa? Či div, že všetko to, čo ma obklopuje, čo milé a drahé je môjmu rovesníkovi bied a radostí, milé je i mne?“⁶⁴

Istota rodinného krbu či kruhu priateľov, v ktorom sa ľahšie odoláva ťažkým životným okolnostiam, sa ukázala ako nadčasová hodnota, ku ktorej sa opakovane vracali aj autori nasledujúcich období.

Štúdia je výstupom z grantového projektu VEGA 2/0025/16 *Textové figurácie slovenskej literatúry 19. storočia*. Hlavná riešiteľka: Mgr. Ivana Taranenková, PhD. Doba riešenia: 2016 – 2019.

Pramene

- DUMNÝ, Miloslav: *Nevädze. Sobrané a vybrané spisy Miloslava Dumnýho v troch sväzkoch. Sväzok druhý. Besiedky*. Skalica : Matica Slovenská, 1870.
- FERIENČÍK, Mikuláš Štefan: *Jedlovský učiteľ*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962.
- HURBAN, J. M.: *Viliam Paulíny-Tóth a jeho doba. (Náčrtky života- a pohovpisné)*. Turčiansky Sv. Martin : Knihotlačiarsky účastinársky spolok, 1877.
- PAULINY-TÓTH, Viliam: *Listy V. Paulíny-Tótha Maríne Hodžovej*. Edične pripravil Peter Liba. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961.
- PAULINY-TÓTH, Viliam: *Škola a život (Výber z prózy)*. Ed. Oskár Čepan. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965.
- ŽIRANSKÝ, Štefan: Milan a Milina. In: *Sokol*, roč. 1, 1862, č. 4, s. 118 – 123; č. 5, s. 140 – 150; č. 6, s. 185 – 196; č. 7, s. 225 – 235; č. 8, s. 257 – 259; č. 9, s. 305 – 309; č. 10, s. 353 – 359.

Literatúra

- BACHTIN, Michail Michajlovič: *Román jako dialog*. Prel. Daniela Hodrová. Praha : Odeon, 1980.
- BILIŇSKA, Irena: Slovanské nebo – idyla v Hurbanovom diele Slovensko a jeho život literárny. In: *Slovenská literatúra*, roč. 65, 2018, č. 1, s. 1 – 14.
- BŽOCH, Adam: Formy družnosti slovenskej romantickej generácie. In: ZAJAC, Peter (ed.): *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2016, s. 81 – 96.
- ČEPAN, Oskár: Rozklad romantizmu. In: *Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 19 – 319.
- ČEPAN, Oskár: Premeny „ducha a predmetnosti“ v slovenskom romantizme. In: *Litteraria XVI*. Bratislava : Veda, 1973, s. 101 – 163.

- GIESEN, Bernhard: Einleitung. In: GIESEN, B. (ed.): *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1991, s. 9 – 18.
- GREENBLATT, Stephen: Culture. In: LENTRICCHIA, Frank – MCLAUGHLIN, Thomas (eds.): *Critical Terms for Literary Study*. Chicago : University of Chicago Press, 1990, s. 225 – 232.
- HODROVÁ, Daniela: *Místa s tajemstvím (kapitoly z literární topologie)*. Praha : Koniasch Latin Press, 1994.
- HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin: *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. Praha : Karolinum, 2005.
- HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009.
- KOBYLIŇSKÁ, Anna: Czarny romantyzm Wiliama Pauliniego-Tótha (o dramacie Ludská komédia). In: KOBYLIŇSKÁ, Anna – GOSZCZYŇSKA, Joanna (eds.): *Czarny romantyzm (przypadek słowacki)*. Warszawa : Elipsa, 2011, s. 113 – 132.
- KRAUS, Cyril: Vývinové tendencie v slovenskom romantizme. In: *Litteraria XVI*. Bratislava : Veda, 1973, s. 73 – 100.
- KRULÁKOVÁ, Anna: K podobe postromantického diskurzu v diele Ludovíta Kubániho. In: MIKULOVÁ, Marcela – TARANENKOVÁ, Ivana (eds.): *Reálna podoba realizmu*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011, s. 168 – 183.
- KUSÁKOVÁ, Lenka: Obraz (črta) v periodickém tisku první poloviny 19. století (příspěvek k poznání historické podoby žánru). In: *Česká literatura*, roč. 57, 2009, č. 1, s. 1 – 25.
- MACURA, Vladimír: Chaloupka – projekt idyly. In: HODROVÁ, Daniela (ed.): *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany : H & H, 1997, s. 43 – 61.
- MANNOVÁ, Elena: Vereine und die Modernisierung der Gesellschaft in der Slowakei 1849 – 1867. In: KOVÁČ, Dušan – SUPPAN, Arnold – HRABOVEC, Emilia (eds.): *Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849 – 1867*. Bratislava : AEP, 2001, s. 53 – 60.
- MIKULOVÁ, Marcela: Vansová, Němcová a koncept neskorého biedermeieru. In: GÖRÖZDI, Judit – MAGOVÁ, Gabriela (eds.): *Tvorivosť literárnej recepcie*. Bratislava : Veda, 2008, s. 42 – 47.
- MIKULOVÁ, Marcela: Idyla a limity realizmu (Žáner ako mentálne médium). In: *Slovenská literatúra*, roč. 65, 2018, č. 2, s. 130 – 142.
- MRÁZ, Andrej: *Literárny profil M. Š. Feriencika*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959.
- ORMIS, Ján V.: Ludovít Kubáni o románe. In: *Litteraria VIII*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 213 – 255.
- PICHLER, Tibor: *Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava : Veda, 1998.
- PRAŽÁK, Albert: *Literárni Slovensko let padesátých až sedmdesátých*. Praha : Orbis, 1932.
- ŠIDÁK, Pavel: *Úvod do studia genologie: teorie literárního žánru a žánrová krajina*. Praha : Akropolis, 2013.
- TARANENKOVÁ, Ivana: Východiská slovenského literárneho realizmu. In: MIKULOVÁ, Marcela – TARANENKOVÁ, Ivana (eds.): *Reálna podoba realizmu*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011, s. 96 – 104.
- VLČEK, Jaroslav: *Slovensko od reakce Bachovy do zrušení Matice slovenské (1850 – 1875)*. Praha : Český čtenář, 1913.
- VOJVODÍK, Josef: Koncepty idyly v díle Josefa Lady, jejich proměny a sémantika v kontextu meziválečné avantgardy. In: *Umění*, roč. 47, 1999, č. 1 – 2, s. 80 – 108.
- WINCZER, Pavol: Sládkovičov Detvan a tradícia idyly. In: *Slovenská literatúra*, roč. 30, 1983, č. 4, s. 331 – 339.
- ZALESKI, Marek: *Echa idylli : w literaturze polskiej doby nowoczesności i późnej nowoczesności*. Kraków : Universitas, 2007.